

POČECI HRVATSKE ETNOLOŠKE ZNANOSTI U EUROPSKOMU KONTEKSTU

VITOMIR BELAJ

Odsjek za etnologiju
Filozofskog fakulteta
Sveučilišta u Zagrebu
Ivana Lučića 3
10000 Zagreb

UDK 39(091)

Izvorni znanstveni rad
Original Scientific Paper
Priljeno: 15. listopada 1994.

Prikazuje se recepcija novostvorene riječi Ethnologia i njezine „panonske“ definicije (A.F. Kollár 1783.) u hrvatskoj znanosti kod M.P. Katančića (1795.) i G. Čevapovića (1830.) u funkciji potvrđivanja kulturnoga kontinuiteta od Ilira do južnoslavenskih naroda, te kod „iliraca“ kojima je nudila znanstveni legitimitet izboru ilirskoga imena. Posebice je istaknut L. Ilić-Oriovčanin koji je, pozivajući se na I.F. Vezdina, dokazivao veze između Slavena i Indijaca. Tek je A. Radić 1897. iznova definirao hrvatsku etnologiju i odredio joj nove ciljeve, spajajući elemente „panonske“ i „zapadne“ (A.C. Chavannes 1787) etnologije, a uveo je i neke poglede koji su anticipirali kasniji razvoj kulturne antropologije.

Etnologija je znanost čija su pitanja prisutna od samoga početka ljudskoga razmišljanja. Riječ je o pitanjima koja tragaju za sadržajem i razlozima različitosti između ljudskih skupina, za podrijetlom pojedinih skupina (rodova, plemena i naroda) kao i njihovih kulturnih značajki. Hrvatski su pisci dali opsegom skromne, ali po svojoj vrijednosti izuzetne priloge nastajanju europske etnološke misli. Dovoljno je podsjetiti na nekoliko probranih primjera. Tako je npr. još 1405. nastao ispod pera Dujma Hrankovića/Krankovića humanistički koncipiran opis otoka Brača i života njegovih stanovnika (*Brattia insulae descriptio*). 1487, u doba kada je čitava *Evropa gotovo pobnavila u oduševljenju i slavljenju grčko-rimskoga svijeta* (Radić 1898:201), a bijaše to tristo godina prije Herdera, Juraj Šižgorić otkrio je, svoj europskoj renesansi usprkos, vrijednosti kulture vlastita naroda (u *De situ Illyriae et civitate Sibenici*). Matija Vlačić/Flacius Illyricus, jedan od utemeljivača i ujedno klasik suvremene hermeneutike, oblikovao je osnovnu misao strukturalizma kao nužne konzekvence hermeneutičke metode i primijenio je na istraživanje načina života, *ratio vivendi!* (u *Clavis Scripturae Sacrae*, 1556)

Pa ipak, ta se najnacionalnija od svih znanosti oblikovala u svjetskim okvirima kao samostalna znanstvena disciplina tek krajem 18. stoljeća. Tek je naime nastupajuća romantika krajem XVIII. st. stavila pitanja o kulturi „prostoga“ puka u svoj svjetonazor kao jednakovrijedna ostalima i time omogućila konstituiranje znanosti o njoj. Tek joj je onda bilo utvrđeno ime i određen predmet istraživanja (Belaj 1989). No to se dogodilo gotovo istodobno i jedva povezano na dva različita kraja Europe, s različitim ishodištima i ciljevima i s različitim posljedicama.

1. Zapadna Europa. Francuski je racionalizam tragao za novim, prihvatljivim društvenim ustrojstvom koje bi zamijenilo postojeće što je i ekonomski i društveno vuklo Francusku u propast. Pritom se rukovodio dvama misaonim dostignućima. Jedno je bilo relativiziranje europskoga (europocentričkoga) sustava vrijednosti (Voltaire) čime je bilo omogućeno

prosudivati vrijednosti Europljanima stranih društava iz tih društava samih, a ne po Europljanima primjerenoj ljestvici vrijednosti, a drugo potraga za prirodnim u čovjeku i u društvu (Rousseau i njegov *l'homme de la nature*, "prirodni čovjek"). Time je bila stvorena društvena motivacija za uspoređivanje različitih kultura i njihovo smještanje na pojedine (zamišljene) stupnjeve razvoja.

Zatim je francuski Švicarac Alexandre César Chavannes 1787, dvije godine prije Revolucije, definirao „opću znanost o čovjeku“, antropologiju, i u njezinu okviru kao poseban zadatak otkrivati način kojim se pojedino društvo susljedno razvija, penje „korak po korak, po pojedinim stupnjevima civilizacije“:

Mais la science générale de l'homme demande qu'il soit aussi considéré comme appartenant à une espèce répandue sur la surface de ce globe & distribuée en divers corps de communautés dont les individus agissent en vue d'un commun intérêt, & qu'on recherche avec soin la manière dont ces sociétés se sont formées, établies, réglées, & comment, se trouvant placées dans ces circonstances diverses, elles se sont élevées peu à peu & successivement à divers degrés de civilisation.

A ovaj je posao konačno nazvao „etnologijom:

Tel est le second objet de l'Anthropologie prise au sens général, & la partie qui lui seroit destinée, nous l'appellons Ethnologie (de εθνος, nation). („Ovaj je drugi predmet antropologije, shvaćene u općem smislu, nazvali etnologijom [prema εθνος, narod]“; Chavannes 1787:98; sva isticanja u navodima su moja, primj. V. B.)

Ova se etnologija, nazovimo je uvjetno "zapadnom", postupno razvijala u samostalnu znanost, no ostala je u uskome dodiru s općom antropologijom (usp. naslov Waitzove *Anthropologie der Naturvölker*) i sociologijom (Condorset, Comte, Spencer), a neko kraće doba i s biološkom antropologijom (W. F. Edwards).

2. Panonija. U srednjoj je pak Europi iz potrage pojedinih naroda za vlastitim identitetom i iz potrebe za legitimiranjem željene državnosti na prostoru njihova bivanja nastala jedna posve drukčije utemeljena etnologija. Osobito je to bilo prisutno u Podunavlju gdje, nakon oslobođenja od Turaka i temeljite promjene etničkoga sastava, pojedini narodi tragaju za svojim što starijim korijenima. Hrvati će tako tvrditi da su oni neposredni potomci starih Ilira (što u Hrvata ima tradiciju još od XIII. stoljeća), Rumunji dakako od rimskih kolona, Mađari će htjeti potjecati od Atilinih Huna dok će podunavski Nijemci svoj povijesni legitimitet morati tražiti u predmnijevanim ostacima Gepida, Gota, Langobarda, pa čak i Kelta (koji da su bili germanskoga roda). Slovacima će Adam Franjo Kollár potražiti korijene u drevnim Panoncima. To je traganje za etničkom prošlošću srednjoeuropskih naroda, ili točnije, „pisanje učenih ljudi o plemenima i narodima, koji istražuju najstarije njihove postojbine i domovinu proučavajući im izvore, govore, običaje i institucije, kako bi mogli donositi prave sudove o plemenima i narodima svojega doba“, Kollár također nazvao etnologijom::

Ethnologia est notitia gentium populorumque, sive est id doctorum hominum fluidum, quo in variarum gentium origines, idiomata, mores, atque instituta, ac denique patriam vetustasque sedes eo consilio inquirunt, ut de gentibus populisque sui aevi rectius iudicium ferre possint. (Kollár 1783:80-81)

Bilo je to 1783, dakle četiri godine prije Chavannesove definicije, ali i godinu dana prije početka objavljivanja Herderovih *Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit* koje se obično uzimaju kao početak etnologije europskih naroda (no bilježenje podataka, pa i propitivanje pojava iz života vlastitih europskih naroda je, kako smo vidjeli na hrvatskome primjeru, mnogo starije i seže u razdoblje Srednjega vijeka).

ADAM FRANJO KOLLÁR (*Terchová 1723, †Beč 1783), slovački isusovac, postao je 1748. suradnikom, a 1772. knjižničarom bečke Dvorske knjižnice (*Wiener Hofbibliothek*); već je u svome velikom djelu *Nicolai Olahi Attila, seu de originibus gentis Hungaricae, ritu, habitu et rebus gestis* (1763) raspravljao o izvoru pojedinih naroda u Panoniji te o nekim pojavama njihovih pučkih kultura. Najpoznatije mu je djelo *Historiae iurisque publici regni Hungariae amoenitates* ("Krasote pravne i narodne povijesti kraljevine Ugarske"), objavljeno u dva sveska 1783. U njemu se nalazi malo prije navedena definicija etnologije i, koliko mi je poznato, prva upotreba te riječi uopće. Kollár polazi od zamisli da su Slaveni u objema Panonijama (Gornjoj i Donjoj) autohtoni, a pokušava je dokazati pomoću upravo definirane etnologije i "nove" filologije.

Toj etnologiji, nazovimo je "panonskom", ne bijaše cilj otkrivati općenite mehanizme razvoja čovječanstva, nego, proučavajući one elemente kultura pojedinih naroda koji nose etnička obilježja njihova, doprijeti do etnogenetskih procesa, odnosno utvrditi etničku povijest pojedinim „plemenima i narodima“, *gentibus populusque*.

Jedno od ishodišta Kollárove teze o autohtonosti Slavena valja tražiti u srednjovjekovnomu hrvatskom „glagolizmu“ (Jagićeva je riječ), tj. u nastojanju da se svim sredstvima opravda upotreba glagoljaške liturgije u hrvatskim crkvama. Važnu ulogu pritom igrala je tvrdnja da autor glagolice nije nitko drugi nego sam sv. Jeronim, jedan od najvećih crkvenih otaca i autor *Vulgate*, latinskoga prijevoda Biblije koji je sve do Drugoga vatikanskog sabora bio obveznom verzijom Svetoga pisma u rimokatoličkoj Crkvi. No, ako je sv. Jeronim doista sastavio glagolske knjige na svome materinjem jeziku, ilirskome, a te knjige razumiju Hrvati, onda je samo po sebi razumljivo da su drevni Iliri govorili hrvatski (ili obratno: da su današnji Hrvati zapravo Iliri).

Tu je postavku, poznatu još iz XIII. stoljeća, razradio Juraj Šižgorić u već spomenutu *De situ Illyriae*, a za njim Vinko Pribojević u *De origine succesibusque Slavorum* (govor, održan u Hvaru 1525, objavljen u Mlecima 1532) i drugi. U nju je Pribojević lijepo uklopio drevnu (vjerojatno češku, no korijeni su joj prastari) pripovijest o tri brata, Čehu, Lehu i Mehu/Rusu koji da su iz Hrvatske (točnije iz Krapine) odveli svoje narode, Čehe, Lehe (Poljake) i Mehe (Mehovite/Moskovite, tj. Ruse) u nove postojbine. Teorija o autohtonosti Hrvata postala je svojinom barokne europske znanosti nakon što ju je Mavar Orbin 1601. obradio u svojoj *Il regno degli Slavi hoggi corrottamente detti Schiavoni historia* (prevedeno na crkvenoslavenski i objavljeno 1722. u Sankt Peterburgu). Ova hrvatska teorija postala je osnovom tzv. *baroknom slavenstvu*, kako je pojavu preuveličavanja i izmišljanja najstarije povijesti Slavena nazvala suvremena povijest književnosti.

Obje etnologije, i "panonska" i "zapadna", nastale su u ozračju racionalizma, objema je budeći se romantizam postavio pitanje o ustrojstvu kultura "nižih" društava, obje su oblikovale znanstvenu podlogu romantičnom pristupu "nižim", "prirodnim" kulturama (usp. pojmove poput *bon sauvage*, "dobar divljak", *Volkgeist*, "narodni duh"), objema je zajednički zadatak rekonstrukcija povijesti, pa ipak se međusobno bitno razlikuju, kako po motivaciji ("zapadna": propitivanje društvenoga poretka <—> "panonska": utvrđivanje legitimnosti vlastitome etnosu),

tako i po ciljevima (utvrđivanje razvojnih stupnjeva na globalnoj razini <—> otkrivanje etničke povijesti pojedinoga naroda), ali donekle i u predmetu (kulture egzotičnih, izvaneuropskih naroda <—> kultura vlastita [srednjoeuropskoga] naroda) i načinu interpretacije svojih rezultata. “Zapadna” će etnologija s jedne strane razviti tzv. etnološki evolucionizam koji će kulminirati u okvirima marksizma, a s druge preći u kulturnu (socijalnu) antropologiju, dok će “panonska” u načinu svoga rada nositi u sebi zametke kasnije tzv. kulturnopovijesne (kulturnohistorijske) etnologije.

Etnologija će i dalje sporo napredovati (razvoj su omeli Francuska revolucija i ratovi koji su joj slijedili), pa će se “zapadna” etnologija institucionalizirati u zemljama s kolonijama tek sredinom 19. stoljeća (1839-45. osnivaju se etnološka društva redom u Parizu, New Yorku, Londonu i Moskvi, Adolf Bastian osnovao je 1868. etnološki muzej u Berlinu i 1869. postao docentom za etnologiju, dok će Edward Burnet Tylor objaviti svoju *Primitive culture* tek 1871, a Lewis Henry Morgan *Ancient society* 1877) i to prvenstveno kao etnologija izvaneuropskih naroda (njemački jasno određena imenom *Völkerkunde*), a “panonska” će kao znanost o predajnoj kulturi pojedinih srednjoeuropskih naroda (tj. o kulturi vlastita naroda, njemački *Volkskunde*, hrvatski *narodoslavlje*) pred prijatnijom utonuća u domoznanstvo isprva potražiti utočište u nacionalnim filologijama (Grimm, Jagić), da bi se osamostalila tek potkraj stoljeća. Tako je 1889. osnovan *Néprajzi Társaság* u Budimpešti, 1892. je u Beču habilitirao Michael Haberlandt za privatnog docenta za *Volkskunde*, 1894. osnovan *Verein für österreichische Volkskunde* i u Beogradu pokrenut Srpski etnografski zbornik, 1895. u Beču *Zeitschrift für österreichische Volkskunde* a u Pragu održana *Česko-slovanska narodopisna vystava*; 1896. pokrenut je u Zagrebu *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena*; iste je godine Matija Murko svojim osvrtom na prašku izložbu udario teorijske temelje slovenskoj suvremenoj etnologiji, a 1897. je to svojom *Osnovom* učinio Antun Radić za Hrvate.

* * *

Kollárove misli o traganju za korijenima pojedinih naroda što žive u Panoniji naišle su na plodno tlo prije svega u Panoniji samoj. Nije mi doduše poznato kako su Kollárove misli prihvatili mađarski znanstvenici. No postoji zapisnik sa sjednice Peštanskoga sveučilišta od 16. listopada 1810. iz kojega se vidi da neki rukopisi, nabavljeni za to Sveučilište, sadrže *multasque praeclaras ad illustrandam veteris aevi Geographiam et Ethnologiam observationes*, “mnoga i bistra zemljopisna i etnološka zapažanja za osvjetljavanje staroga doba” (Čevapović 1830:320). Ovo kazuje da je već na početku 19. stoljeća riječ *ethnologia* bila u peštanskim akademskim krugovima dobro poznata i upotrebljavana.

Autor navedenih *zemljopisnih i etnoloških zapažanja* bio je pak hrvatski franjevac Provincije sv. Ivana Kapistranskoga Matija Petar Katančić.

MATIJA PETAR KATANČIĆ (*Valpovo 1750, †Budim 1825), stupio je u franjevački red, školovao se na raznim franjevačkim školama u Podunavlju, zaključio studij 1779. u Budimu gdje je prikupio *plura antiquitatis monumenta* (“mnoge spomenike starina”) i naučio mnogošta *in re antiquaria* (“u stvarima starinarstva”) te postao gimnazijskim nastavnikom u Osijeku. Tamo je 1774. bio nađen rimski miljokaz s natpisom, pa mu je Katančić posvetio svoju prvu raspravu *Dissertatio de columna miliaria ad Eszekum reperta...* i objavio je u Osijeku 1782. Još u Osijeku završio je veću studiju pod naslovom *De Istro eiusque adcolis commentatio...* (“Tumačenja o Dunavu i o stanovnicima njegovih obala”), zatim je bio 1788. premješten u Zagreb gdje je objavio *In veterem Croatorum patriam indagatio*

philologica ("Filološko istraživanje domovine starih Hrvata", 1790), *Fructus auctumnales* ("Jesenji plodovi", 1791) i *Specimen Philologiae et Geographiae Pannoniorum...* ("Ogled filologije i zemljopisa Panonaca", 1795). Konačno je 1795. postao profesorom Peštanskoga sveučilišta za starinoslovlje i numizmatiku, no već 1800. bio je prisiljen povući se u dobrovoljnu karantenu unutar zidova budimskoga franjevačkog samostana (bijaše to posljedica njegova prijateljavanja s "jakobincem" Ignjatom Martinovićem, pogubljenim 1795. radi prevratničkih planova). U Budimu je 1798. konačno izdao *De Istro eiusque adcolis commentatio*, a u osami svoje ćelije uz druga djela dovršio *De poësi Illyrica libellus ad leges aestheticae exactus* ("Knjižica o ilirskome pjesništvu, izložena prema zakonima estetike", 1817; objavljena je, uz hrvatski prijevod Stjepana Sršana, tek 1984. u Samoboru).

Prikaz Katančićeva etnološkog razmišljanja valja započeti s pjesmom *Satir od kola sudi* (bila je objavljena 1791. u *Fructus auctumnales*) u kojoj se oborio na Relkovićeve *Satira iliti divjg čovika u verše Slavoncem* (Dresden 1762). Katančić je u njoj dao Klio, muzi povijesti, u zadatak poučiti *nikog mladog Satirića* (to je, dakako, Relković!) o pravoj starini slavenskoga kola (*Ne znaš nit vrime starinsko nit razumiš tvoje riči, nit znaš pisme božanske!*). Time je Katančić započeo izlagati svoje nazore o podrijetlu južnih Savena (Belaj 1990:226, 1991a:67-8). Za razliku od Relkovića koji je u pojavama pučke kulture vidio samo moralno i gospodarski korisne ili nekorisne vrijednosti, Katančić u praskozorje romantizma vidi u njima tri bitno drukčije vrijednosti: emotivne, estetske i dokumentarne. To što su nam naši stari namrli, zaslužuje pažnju već iz poštovanja prema njima; osim toga, proizvodi pučke umjetnosti su jednostavno lijepi i stoga zavrjeđuju pažnju; konačno, pojave pučke kulture dokumentiraju stanja iz davno prošlih razdoblja i mogu imati veliko značenje za povijest. A to je aksiom na kome počiva čitava povijesno umjerena etnologija.

Katančić je zatim svoju misao o dubokoj starosti pojedinih kulturnih pojava razrađivao u raznim drugim djelima, da bi ih u *De poësi Illyrica Libellus* ponovio u jezgrovitu obliku. U svojim je raspravama nastojao znanstvenom argumentacijom dokazati da su južni Slaveni autohtoni na svojim područjima. Pustolovnim etimologijama trudio se dokazati jezični i etnički kontinuitet na tim prostorima još od doba drevnih Panonaca, Ilira i Tračana. Te je svoje filološke izvode želio potkrijepiti utvrđivanjem duboke starosti nekih pojava značajnih za onodobnu kulturu hrvatskoga puka.

Uspoređivao je tako recentnu pučku poeziju, glazbala i glazbovanje južnih Slavena s vijestima helenskih pisaca o umjetnosti drevnih balkanskih naroda. Gusle su mu Anakreontovo glazbalo, deseterac ništa drugo do li po dva spojena starogrčka peterca. Dakako da je i kolo izvodio, Relkoviću usprkos, iz plesova i glazbe zlatnoga doba njegovih predmnijevanih slavenskih predaka, Dardanaca i Tračana. Posebno je zanimljiv Katančićev komparativni pristup nekim žetvenim običajima. Nakon žetve nose Hrvati, napisao je Katančić, uz ples i pjesmu, vijence (po mogućnosti od žita) kroz sela i polažu ih na hramove. Ovaj žetelački običaj Katančić je usporedio s Herodotovim podacima o, u slamu umotanim, žrtvenim darovima Hiperborejaca Apolonu, te Tračana i Peonaca Artemidi.

Bez obzira na promašenu Katančićevu interpretaciju hrvatske etnogeneze i na njegovo zastrašujuće etimologiziranje, njegove su studije prve argumentirane etnološke studije u Hrvata. Štoviše, etnološki mu je dio zaključaka u svome pristupu ispravan, jer doista postoji lako dokaziv dugotrajni kulturni kontinuitet na širem području jugoistočne Europe (Gavazzi 1991).

Katančić se okušao i u mitologiji, u čemu je međutim bio loše sreće. (Pro)našao je u južnih

Slavena poganske bogove Lada, Črta/Karta, Sarmanda, Badnjaka, boginje Vilu i Velju. Posebno je zanimljivo njegovo dokazivanje starine "boga" Lada, pri čemu navodi Bedekovićev zapis ivanjske (ladaričke) pjesme iz Međimurja i dodaje mu odgovarajuću pjesmu iz vlastita užeg zavičaja, pa onda riječ "lado" koja se spominje u pripjevu (i koju mitolozičari od kraja srednjega vijeka tumače kao ime praslavenskoga božanstva) povezuje s Latobiusom, plemenskim bogom keltskih Latobika koji su nekoć živjeli zapadno od Zagreba.

Za potpuniju prosudbu Katančićevih etnoloških razmišljanja valja prvo utvrditi kako on vremenski stoji spram Kollárove definicije. *Satir od kola sudi* napisan je rano. Stjepan Pelz jednom je ustvrdio da je Katančića na pisanje te pjesme naveo osobni susret s Relkovićem u refektoriju franjevačkoga samostana u Osijeku 1778, a kao terminus ante quem predložio objavljivanje drugoga izdanja *Satira* 1779 (Pelz 1917:565). Ta bi tvrdnja ujedno značila da početak Katančićeva zanimanja za etnološka pitanja nije mogao biti ovisan o Kolláru (*Amoenitates* su objavljene 1783). Argumenti za nju nisu dovoljno uvjerljivi, no jedno stoji: s Katančićem i njegovom pjesmom *Satir od kola sudi* počinje hrvatska etnologija. Ali izvan svake je sumnje da je Katančić ne samo poznao Kollárove stavove, nego ih je usvojio i dalje razrađivao.

Najbolji dokaz za tu tvrdnju je Katančićev *Specimen philologiae et geographiae Pannoniorum*, tiskan u Zagrebu 1795. U predgovoru naslovljenom *Lectori benevolo s.[ermo]* ("Slovo dobrohotnu štociu"), s nadnevkom *Calendis Martiis, anno MDCCXCV* ("1. ožujka godine 1795"), Katančić je ponudio klasifikaciju humanističkih znanosti. Navodi filologiju (zapravo lingvistiku: *linguae ratio*), koja je prisnim sponama povezana s etnologijom, odnosno sa znanjem o narodima i plemenima, a proučava izvore, sudbine, sjedišta i seobe naroda: *Linguae ratio intima cognatione iuncta est cum Ethnologia, sive gentium ac populorum notitia; quae originem, fata, sedes, migrationes gentis pertractet*. Da je to sažeta Kollárova definicija, u to nema sumnje. Iz bilješki u djelu (npr. na str. 22) vidljivo je ne samo da su mu Kollárove *Amoenitates* bile dobro poznate, nego i da ih je veoma cijenio. Ne znamo je li stupio s Kollárom u osobni doticaj (kako je to npr. učinio Adam Baltazar Krčelić), no svakako je upotrebljavao riječ *etnologija* u Kollárovu smislu.

Već u prvome poglavlju (*De origine et priscis Croatorum sedibus*, "O izvorima i sjedištima starih Hrvata", 1-25) Katančić je na trećoj stranici povjesničarima, koji su poput njega zagovarali autohtonost Hrvata (Vitezović, Jordanus, Krčelić, Severinius, Schlözer, Kollár), sučelio Luciusa/Lucića i predbacio mu, omalovažavajući: *Ea tam erat ethnologiae cultura...* (otprilike: "takva mu bijaše etnološka kultura").

U drugom poglavlju (*De lingua Pannoniorum*, "O jeziku Panonaca", 26-63) na str. 52. Katančić daje nekako usput još skraćeniju inačicu definicije etnološkoga posla. Tu on nabroja etnologue „našega doba“ koji se trude razvrstati narode u određene razrede i sustave: *Inter aetatis nostrae Ethnologos, qui gentes ad certam classem ac systema revocare conati sint...*, pri čemu je atribut "suvremenoga etnologa" dao Gottliebu (Teophilu) Siegfriedu Bayeru (1694-1738) i Augustu Ludwigu Schlözeru (1735-1809). Na slijedećoj pak stranici (53) predbacuje dubrovačkom franjevcu Sebastijanu Dolciju (*Sladich nomine fuit*, "Sladić mu bijaše ime"), koji je doduše *de re literaria gentis non mediocriter meritis* („u stvari književnosti ne osrednje zaslužan“), ali je, u pomanjkanju zakona etnologije i filologije, izmiješao i staleže, i stvari, i narode, a štioća ostavio u neznanju i dvojbi: *legibus Ethnologiae ac Philologiae deficientibus, et ordine, et rebus, et populis permistis, lectorem incertum ac dubium relinquit*. Katančić se nažalost nigdje nije podrobnije izjasnio o tome što je zapravo podrazumijevao pod "zakonima etnologije".

Katančić će riječ etnologija upotrijebiti i u predgovoru svoga *De Istro eiusque adcolis commentatio* objavljena u Pešti 1798. Dok je u *Specimenu* etnologija povezana (*iuncta est*) s filologijom, u *De Istro* je ona, tri godine kasnije, postala njegovim osnovnim ishodištem. Katančić započinje *Praefatio* ("Predgovor") s izjavom da je mogao samo zahvaljujući etnologiji, a ne starinskoj metodi kakva se vidi u geografijama, istinito i suvremeno uočiti to u čemu valja razlikovati u razna doba ovamo pridošle narode od onih koje zovemo urođenima:

Placuit tamen, Ethnologiae gratia, non veterem modo aetatem, quam in Geographicis spectamus, verum et recentiorum lustrare, quo ab advenis, qui tempore diverso isthuc accesserunt, populi, quos indigenas vocamus, discerni valeant.

Ovdje je, kao što će se vidjeti, na prvo mjesto stavio etnologiju koja istražuje izvore pojedinih naroda, a na nju nadovezao druge discipline, lingvistiku i filologiju, odnosno njihova područja istraživanja, govor i literaturu. A nakon kratkoga opisa Dunava, obećao je Katančić u predgovoru, ispitat će narode koje drži prvim stanovnicima dunavskih obala, kao i one za koje misli da su se kasnije doselili, kako bi se moglo jednim pogledom pregledati "etnološko kraljevstvo" stanovnika dunavskih obala:

Hoc in genere tria potissimum consideranda nobis putabamus, gentis cuiusque originem, loquendi rationem, et literaturam. Haec enim praecipua esse Philologiae capita, quibus gentium diversitas ostendi, et autochtones ab reliquis secerni queant, hac in re periti nouere. Itaque, brevi delineatione Istri praemissa, eos promum adcolas fluvii Europae principis examinamus, quos autochthonas arbitramur, quales sunt Thracas cum progenie sua, Dacis quippe, Mysias, Illyriis, Pannoniis, Noricis, Vindelicis, Carnis, Istris, Venetis, quos aetas posterior Slavos nuncupavit. Advenis accensemus, Scythas, Graecos, Celtas, Romanos, Sarmatas, Gothos, Hunnos, cum progenie quosque sua, Turcis, Germanis, Valachis, Slouacis, Hungaris; quibus Iudaeos, Albanos, Armenos, Zingaros iungimus: ut regnum Ethnologiae adcolarum Istri uno conspectu videri possit.

Riječ "etnologija" ponavlja se u predgovoru na još tri mjesta, no ovom ih prilikom ne treba posebnice navoditi.

Knjiga doista vrvi zanimljivim opažanjima o pojedinim narodima. Katančić zna npr. za tri stara mađarska sela u Slavoniji (Retfala, Laslovo i Hrastin; Korođ mu je promaknuo; str. 180, 236), albanske Klimente u Srijemu (Hrtkovci i Nikinci, 243), za ostatke krimskih Gota (223), zna za hindustansko podrijetlo Cigana (251), navodi podudaranja između mađarskoga i laponskog jezika (pa čak navodi Očenaš na laponskome, 235-6), a govoreći o tračkoj glazbi spominje recentne gajde i dude (264).

No na svih 235 stranica samoga teksta (za razliku od uvoda), Katančić - koliko sam mogao prosuditi - nigdje više nije spomenuo riječ "etnologija". Nema je npr. ni na mjestu koje odgovara onome gdje u *De lingua Pannoniorum* predbacuje Dolceu/Sladiću da ne poznaje etnološke zakone (u *De Istro* bilješka a) na str. 278). Jednako tako u tekstu nigdje nije naveo Kollárove *Amoenitates*. Bilješki f) na str. 38. dodao je doduše: *Miror, doctissimum Kollar istud non vidisse*, ("čudi me, što učeni Kollár baš to nije zapazio"), no nije rekao na osnovi kojega Kollárovog djela to tvrdi. Jedino koje je u knjizi naveo je *Nicolai Olahi Attila seu de originibus gentis Hungaricae, ritu, habitu et rebus gestis*, objavljeno još 1763 (u bilješki b) na str. 240).

Ovaj se nesklad može objasniti time što je Katančić *De Istro* napisao 1784, dakle još prije no

što je otišao iz Osijeka u Zagreb (na početku uvoda stoji: *Commentatio, quam nunc in lucem damus, ante hos XIII annos conscripta erat...*, "Tumačenja, koja sada dajemo na svjetlo, bijahu napisana prije 14 godina"). Sam *Praefatio* pak, u kojemu se na najistaknutijem mjestu spominje etnologija, ima nadnevak *Kalendis Iuniis MDCCXCVIII* (1. lipnja 1798), pa nema sumnje da je on doista napisan četrnaest godina kasnije, dakle nakon što je Katančić pročitao mnogo novih knjiga i između ostaloga se upoznao s Kollárovim nazorima u *Amoenitates*.

Sad postaje vidljivim kako je Katančić oblikovao svoje etnološko zanimanje. Shvaćanja o podrijetlu južnih Slavena preuzeo je od svojega prvog uzora, rođena Budimca Emerika Pavića, hrvatskoga franjevca Bosne Srebrene odnosno Provincije sv. Ivana Kapistranskoga (Pavić 1766; Pavić je pak nasljedovao svojega subrata Ivana Kopijarevića Stražemanca, točnije njegovu rukopisnu raspravu *Paraphrastica et topographica expositio totius almae provinciae Bosnae Argentinae* iz 1730; Hoško 1978:126). Pavić je raspravljao o podrijetlu naroda polazeći s autohtonističkih gledišta, navodio je i podatke o novijim seobama Hrvata iz Bosne u Podunavlje, no nije pomišljao na to da bi za svoje tvrdnje tražio dokaze u pojavama pučke kulture. Možda je Katančića na dokumentarnu vrijednost pojava pučke kulture za narodnu povijest doista usmjerio njemu neprihvatljiv Relkovićev pristup kolu u *Satiru*. No svakako je svoju etnologiju oblikovao samostalno, prije no što je čitao Kollárove *Amoenitates*. Od njega je pak preuzeo ime za znanstvenu djelatnost kojom se bavio.

Katančićevo djelo pokušao je nasljedovati Grgur Čevapović. Njegova još uvijek latinski pisana *Recensio* iz 1830. prvo je hrvatsko djelo koje je, prema podnaslovu, izrijeком opremljeno i etnološkim komentarima: *commentariis ethnol. philol. statist. geogr. hist illustrata* („ilustrirana etnološkim, filološkim, statističkim, zemljopisnim i povijesnim komentarima“). Istu je sintagmu (*Commentariisque Ethnologicis*, "etnološki komentari") upotrijebio recenzent Antun Nagy u *Approbatio Censurae* ("cenzorova potvrda"), no to je dakako bila samo parafraza podnaslova.

GRGUR ČEVAPOVIĆ (*1786, Bertelovci; †1830, Budim) stupio je u franjevački red i školovao se u Budimu i Vukovaru. Službovao je kao profesor na franjevačkim redovničkim školama u Vukovaru, Brodu, Našicama, a od 1821. do 1824. bio je provincijalom Provincije sv. Ivana Kapistranskoga. Prenio je provincijalat iz Vukovara u Budim. Od 1825-27. gvardijan je samostana iste provincije u Beču, a potom po drugi puta izabran za provincijala. Umro je i pokopan u Budimu, a sprovod mu je vodio Juraj Haulik, kasniji zagrebački nadbiskup. Od povijesnih mu studija valja spomenuti *Synoptico-memorialis catalogus Observantis Minorum provinciae s. Joannis a Capistrano olim Bosnae Argentinae; a dimidio saeculi XIII. usque recentem aetatem* (Budim 1824) i *Recensio observantis minorum provinciae S. Ioan. a Capistrano, per Hung. Austr. inf. et Slavon. extensae; commentariis ethnol. philol. statist. geogr. hist. illustrata* (Budim 1830).

Čevapovićev doprinos etnologiji pokušao sam vrednovati još 1986 (objavljeno 1990), no tada sam mogao tek naslutiti da će se relekturom Katančićevih radova možda pronaći nešto zanimljivo. Sada treba promijeniti neke od tamo izrečenih ocjena. Pokazalo se naime da je Čevapović većinu ključnih mjesta preuzeo od Katančića.

Dva primjera morat će biti dovoljna za ilustraciju Čevapovićeve velike ovisnosti o Katančiću. Već na šestoj stranici *Recensio* on donosi Katančićevu skraćenu definiciju etnološkoga posla: *Inter aetates recentioris Ethnologos* (sic!), *qui gentes ad certam classem et Systema revocare conati sunt...* (Katančić: *Inter aetatis nostrae Ethnologos, qui gentes ad certam classem ac systema revocare conati sint...*, *Specimen*, str. 52; Belaj 1990:223) i pritom navodi, za

Katančićem, Bayera (Schlözera je ispustio).

Na dvanaestoj je stranici, povodeći se za Katančićem, predbacio Dolciju/Sladiću nepoznavanje etnoloških zakona: *sed legibus Ethnologiae ac Philologiae deficientibus*, uslijed čega je pomiješao sve staleže, i stvari, i narode, ostavljajući štioca u neznanju i dvojbama. Usporedimo Katančića: *...legibus Ethnologiae ac Philologiae deficientibus, et ordine, et rebus, et populis permistis, lectorem incertum ac dubium relinquit (Specimen 53; Belaj 1990:222).*

Čevapović nije samo prepričavao Katančića, nego je donio i brojna vlastita zapažanja, kao i etnografske opise drugih autora (koje je preuzimao od Ludovika Nagya, Johanna Christiana von Engela, Karla Bernharda Hietzingera, te Friedricha Wilhelma Taubea, Matije Pillera i Ludwiga Mitterpachera), no to ništa ne mijenja na činjenici da je Čevapović svoje etnološke poglede (zajedno s definicijom i pojedinim frazama) preuzeo od Katančića. Uostalom, to je gradivo za nj bila samo statistika i topografija. Posredno, preko Katančića, Čevapović je dakako ovisan dijelom i o Kolláru. One koje zanimaju detaljniji podaci upućujem na moj rad o Čevapoviću iz 1990.

Vidjeli smo kako je u zamršenim etnogenetskim raspravljanjima, u krugu slavenskih autohtonista, ležala i Kollárova, i Katančićeva, i Čevapovićeva potreba da u raspravu uvuku što više mogućega dokaznog gradiva, između ostaloga i elemente predajne kulture, kako bi mogli pomoću njih što bolje po svojoj zamisli razvrstati *gentes ad certam classem ac systema*, plemena u određene razrede i sustave. Tome je poslu Slovak Kollár nadjenulo ime *ethnologia*, a Hrvati Katančić i Čevapović su ga prihvatili.

Katančić je umro 1825. a Čevapović 1830, na samoj prekretnici kulturnoga i znanstvenoga života Hrvata, u praskozorje narodnoga preporoda. To je jedan od razloga zbog kojih je njihovu djelu teško dati jednoznačnu ocjenu. Čevapović je pisac posljednjega našeg baroknog prikazanja (*Josip, sin Jakoba Patriarke*, izvedeno 1819. u Vukovaru). Obojica spadaju među posljednje koji pišu još gotovo barokno strukturirane povijesne rasprave na latinskome. Čevapović je bio posljednji koji je namjeravao napisati na latinskome cjelovitu povijest Ilira (južnih Slavena); iduću je povijest te vrste htio napisati Ljudevit Gaj, dakako na "ilirskome" (hrvatskome). Čevapović je jedan od posljednjih reformatora hrvatskoga pravopisa prije Gaja, i znakovita je slučajnost (ima li slučajnosti?) da Gajeva *Kratka osnova horvatsko-slavenskoga pravopisanja* izlazi baš u Budimu, i to 1830, dakle u mjestu i godini Čevapovićeve smrti.

No spomenuta dvojica (Katančić i Čevapović) nisu samo posljednji od svojega pokoljenja. Mnogo toga oni prenose idućem naraštaju, ilircima. Oni predaju dalje ilirsko ime, oni promiču utopijsku zamisao o jedinstvu južnih Slavena u Ilirstvu, kao i zamisao o njihovoj autohtonosti u današnjim njihovim postojbinama te je predaju Kukuljeviću, pa čak i mladome Račkom. Katančić i Čevapović dali su ilircima znanstveno opravdanje za unošenje ilirskoga imena u politički program.

Jednako tako prihvatili su dolazeći naraštaji Katančićeve nazore o etnologiji. Oni će to, doduše, prihvatiti dosta skromno i stidljivo, jer se njome pravo nisu ni stigli pozabaviti. Vraz će tako tek na nekoliko mjesta spomenuti etnologiju, npr. u jednom pismu Prešernu 1840: *Aber jeder umsichtige illyr. Ethnologue...* ("Ali svaki oprezni ilir. etnolog...", Vraz 1877:201), a 1847. će zbirku narodnih pjesama koje je zabilježio i te godine izdao Ivan Kukuljević-Sakcinski, u svome *Kolu* preporučiti *gospodi etnologam* na daljnju obradbu. Tome valja dodati da je već 1835. u predgovoru svojih *Narodnih pfsnah ilirskih...* pohrvatio riječ "etnologija" u *narodoslavlje*. Gaj

je pak 1835. za Danicu priredio članak *Naš narod* posve u skladu sa zahtjevom, da se *gentes* razvrstaju *ad certam classem ac systema* (tako je, uostalom, Pavol Jozef Šafárik 1842. koncipirao svoj *Slovansky Národopis*). Još je i Jagić 1866. tvrdio da *narodoslavci*, pri znanstvenom proučavanju ljudi odnosno naroda, *vole diobu po jeziku više nego li prirodoslovno načelo (po lubanji)*. (Jagić 1866:50-51; Belaj 1986). Nota bene: Vrazovo i Jagićevo *narodoslavlje*, koje će za njima upotrebljavati i Rački kao predsjednik Akademije, točniji je prijevod grčke riječi eqnologia od Radićeva kasnijeg *narodoznanstva*.

Slavonski ilirac Luka Ilić-Oriovčanin pošao je u etnološkom poslu korak dalje. On je u svojim člancima u *Kolu* i *Danici* (1842-1843) uspoređivao običaje Slavonaca s običajima drugih slavenskih naroda, preuzeo tvrdnje o slavenskom bogu Ladu, naveo je na str. 188. žetelačku *Tri divojke žito žele* prema Katančiću (1795:112), a svemu je dodao, izgleda prvi u Hrvata, poredbenu indijsku građu, koristeći se pri tome i podacima iz Vezdinova *Systema Brahmanicum* ("Brahmanski sustav", Rim 1791). Uopće imponira njegov popis izvora. Osim Vezdina Ilić spominje Prokopija iz Cezareje, Thietmara, Helmolda, Adama Bremenskoga, Aleksandra Guagninija, Bohuslava Aloisa Balbina, Karla Gottloba Antona, Jána Kollára, Jozefa Jungmanna, Pavola Jozefa Šafárika. Od Šafárikovih je djela poznavao, kako izgleda, samo pojedine članke iz *Časopisa českého múseuma*, dok mu njegovo temeljno djelo, *Slovanské starožitnosti* (1836), nije očito dospjelo u ruke do 1846 (kada je spomenute članke objavio u posebnoj knjizi *Narodni slavonski običaji*), jer ga nigdje nije spomenuo. Koristio se danas izgubljenim opisima slovenskih običaja iz pera Jakoba Dolenca i Andrije Dremela, inače u slovenskoj etnologiji nepoznatih osoba (Belaj 1991b). Premda se, kako je to pokazala Tatjana Topolčić (1990), Ilićeva lektira u stvarnosti svela zapravo uglavnom na romantički nekritično djelo *Sláva Bohyne* (1839) slovačkoga preporoditelja Jána Kollára, odakle je prepisivao ostale navode zajedno s referencama (pa će trebati malko umanjiti moju ocjenu iz 1990), *Narodni slavonski običaji* prva je široko zasnovana poredbena etnološka studija u nas.

LUKA ILIĆ-ORIOVČANIN (*Oriovac 1817, †Novska 1878), svećenik. Studije o slavonskim običajima pisao je i objavljivao još kao bogoslov u Zagrebu (studije je zaključio 1843), da bi ih 1846. dopunio i objavio u posebnoj knjizi pod naslovom *Narodni slavonski običaji*. Kasnije se posvetio slavonskoj povijesti.

IVAN FILIP VEZDIN (*Hof am Leithagebirge/Cimof 1748, †Rim 1806), donjoaustrijski Hrvat, boravio je kao misionar 1776-1789. u Indiji (područje današnje Kerale); po povratku u Europu objavljivao je pod redovničkim imenom PAULINUS A SANCTO BARTHOLOMAEO svoje radove kojima je utemeljio europsku indologiju. Njegove su lingvističke rasprave prve argumentirane sudije o srodnosti indoeuropskih jezika, prvi je objavio originalne odlomke iz indijske klasične književnosti, a objavio je i prvu gramatiku sanskrta uopće. Spomenuto djelo *Systema brahmanicum liturgicum, mythologicum, civile...*, Rim 1791, njegovo je najznačajnije djelo i predstavlja kompendij čitava dotadanjeg znanja Europe o dalekoj Indiji. (Belaj 1976)

U hrvatskoj će znanstvenoj teoriji tek Antun Radić (koji je neko vrijeme studirao kod Jagića u Beču) postaviti u svojoj *Osnovi za sabiranje i proučavanje građe o narodnom životu* (1897) novu definiciju etnologije, nanovo joj utvrditi predmet i zadatke. Pritom će pokušati spojiti povijesnu "panonsku" etnologiju s nekim elementima "zapadne", a uvest će i neke poglede koji su anticipirali kasniji razvoj kulturne antropologije.

Smjestimo li sada Katančića i Čevapovića, prve koji su u nas upotrebljavali ime ove nove

grane znanosti, u okvir europske etnološke znanosti, vidjet ćemo da su oni bili ne samo izuzetno važne pojave u povijesti hrvatske etnologije, nego i među prvima u Europi koji su koristili njezino današnje ime i imali pred očima njezinu jasnu definiciju i mjesto u sustavu ostalih grana humanističkih znanosti. Katančić joj je u Hrvata oblikovao predmet (još prije Kollára) te uveo ime i definiciju (a to je preuzeo od Kollára), da bi to Čevapović dopunio i predao idućim pokoljenjima u baštinu. Ilić je pak, gotovo istodobno s Šafárikom i Jánom Kollárom, pokušao iskoračiti iz slavenskoga zabrana i postaviti hrvatske običaje u široko zasnovan poredbeni indoeuropski kontekst.

LITERATURA

- BELAJ, VITOMIR (1976): Etnološki aspekt znanstvenoga djelovanja hrvatskoga misionara i indologa Ivana Filipa Vezdina. U: *Etnološki pregled* 14:89-92.
- (1986): Vatroslav Jagić i etnologija. U: *Jagićev zbornik*. Zavod za znanost o književnosti, Zagreb, 181-189.
 - (1989): Plaidoyer za etnologiju kao historijsku znanost o etničkim skupinama. U: *Studia ethnologica* I:9-13.
 - (1990): Čevapovićev doprinos etnologiji. U: *Zbornik radova o fra Grguru Čevapoviću*. JAZU, Zavod za znanstveni rad Osijek, Posebna izdanja XI, Osijek, 219-231.
 - (1991a): Relkovićevo mjesto u povijesti hrvatske etnologije. U: *Vrijeme i djelo Matije Antuna Reljkovića*. JAZU, Zavod za znanstveni rad Osijek, Posebna izdanja XIV, Osijek, 63-69.
 - (1991b): Zwei Erforscher des slowenischen Lebens aus der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts: Jakob Dolenc und Andrej Dremel. In: *Ethnologia Slavica* 22/1991, 243-251.
- ČEVAPOVIĆ (CSEVAPOVICH), GRGUR (1830): *Recensio observantis minorum provinciae S. Ioan. a Capistrano, per Hung. Austr. inf. et Slavon. extensae; commentariis ethnol. philol. statist. geogr. hist. illustrata*. Budim.
- CHAVANNES, ALEXANDRE CÉSAR (1787): *Essai sur l'Éducation intellectuelle avec le Projet d'une Science Nouvelle*. Lausanne.
- GAVAZZI, MILOVAN (1991): Sadržaj kulture i života Hrvata u prošlosti i sadašnjosti. U: *Baština hrvatskoga sela*. Otvoreno sveučilište, Zagreb, 77-131.
- HOŠKO, EMANUEL FRANJO (1978): Prosvjetno i kulturno djelovanje bosanskih i hrvatskih franjevaca tijekom 18. stoljeća u Budimu. U: *Nova et vetera* XXVIII/1-2:113-179.
- ILIĆ-ORIOVČANIN, LUKA (1846): *Slavonski narodni običaji*. Zagreb.
- JAGIĆ, VATROSLAV (1866): Starine i njihovo znamenovanje. U: *Književnik* III, 48-74.
- KATANČIĆ (KATANCSEICH, KATANTIUS PANNONIUS), MATIJA PETAR (1791): *Fructus auctumnales in iugis Parnassi Pannonii maximam partem lecti, Latina et Illyrica cheli decori*. Zagreb.
- (1795): *Specimen Philologiae et Geographiae Pannoniorum...* Zagreb 1795.
 - (1798): *De Istro eiusque adcolis commentatio*. Budim.
 - (: *Knjižica o ilirskom pjesništvu izvedena po zakonima estetike/De poësi Illyrica libellus ad leges aestheticae exactus*. Mala teorijska biblioteka 16, Revija, Osijek. Hrvatski prijevod: Stjepan Sršan.
- KOLLAR, ADAM FRANCISCUS (1783): *Historiae iurisque publici regni Hungariae amoenitates*. Beč.
- PAVIĆ (PAVICH), EMERIK (1766): *Ramus viridantis olivae, in arcam militantis Ecclesiae relatus, seu paraphrastica et topographica descriptio provinciae nuper Bosnae Argentinae, jam*

vero s. Joannis a Capistrano nuncupatae, Ordinis Minorum Observatiae, ditione Suae Sacrae Caesareae, et Regio-Apostolicae Majestatis, per Ungariam, Slavoniam, Syrminum et Banatum Diffusae... Budim.

PELZ, STJEPAN (1917): Osobni susretaj Reljkovića s Katančićem. U: *Nastavni vjesnik* 25:564-568.

RADIĆ, ANTUN (1898): Narod. J. Michelet: "Le Peuple" (1798-1898). U: *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena* III:183-202.

TOPOLČIĆ, TATJANA (1990): *Jedan pokušaj usporedbe naših narodnih običaja iz sredine 19. stoljeća: „Narodni slavonski običaji“ Luke Ilića-Oriovčanina (Zagreb, 1846)*. Diplomski rad, obranjen na Odsjeku za etnologiju Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, rkp.

VRAZ, STANKO (1877); *Djela Stanka Vraza*. Peti dio. *Pjesme, pabirci, proza i pisma*. Zagreb.

DIE ANFÄNGE DER KROATISCHEN ETHNOLOGIE IM EUROPÄISCHEN KONTEXT

Zusammenfassung

Obwohl das Interesse der kroatischen Gelehrten an den kulturellen Merkmalen der eigenen und der fremden Kulturen schon im Mittelalter geprägt wurde (z.B. die Beschreibung der Mongolen von Thomas Archidiakonus im XIII Jhd. in seiner *Historia Salonitana*, ein Traktat ...*super questionibus de baptizazione ymaginum et aliarum superstitionum* vom Zagreber Bischof Augustin Kažotić aus 1320, eine schon humanistisch konzipierte Beschreibung der Insel Brač aus 1405 von Doimus Hranković/Kranković in seiner *Brattiae insulae descriptio*, die Betonung der Werte der eigenen Volkskultur gegenüber der damals hochgeschätzten klassischen in *De situ Illyriae et civitate Sibenici* von Juraj Šižgorić aus 1487, die Formierung des Grundgedankens des Strukturalismus als einer notwendigen Konsequenz der hermeneutischen Erforschung des *ratio vivendi* bei Matija Vlačić/Flacius Illyricus in seinem *Clavis Scripturae Sacrae* 1556), wurde die Ethnologie/Volkskunde bei den Kroaten erst am Ende des XVIII. Jahrhunderts als eine eigene Wissenschaft mit ihrem eigenen Namen erkannt und ihr ein Platz neben anderen Wissenschaften zugewiesen.

Im europäischen Rahmen dürfte der erste, der das Wort *Ethnologia* gebrauchte und die Ethnologie definierte, Adam Franziskus Kollár (1723-1783), Bibliothekar der Wiener Hofbibliothek, gewesen sein. Er definierte sie, sich an die Arbeiten der kroatischen Historiker anlehnend, in seinem *Historiae iurisque publici regni Hungariae amoenitates* (1783) als eine Wissenschaft, welche, die Kulturen einzelner (mitteleuropäischer) Völker untersuchend, ihre Ethnogenesen rekonstruieren soll. Diese „pannonische“ Definition entstand vier Jahre vor Chavannes' „westlichen“ Definition der Ethnologie als einem Teil der Anthropologie (woraus dann im Westen die Völkerkunde entstehen wird), aber auch ein Jahr vor Herders *Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit*, welche oft an den Anfang der Volkskunden der europäischen Völker gestellt werden.

Kollárs Definition übernahm, zusammen mit dem neugeprägten Wort *Ethnologia*, der Kroat Matija Petar Katančić (1750-1825), Professor an der Universität in Pest, in seinem *Specimen philologiae et geographiae Pannoniorum* (Zagreb 1795). Er hat 1795, sich auf Kollár berufend, damit seine Versuche bezeichnet, die kulturelle Kontinuität von den alten Illyrern und Thrakern zu den heutigen südslawischen Völkern herzustellen.

Auf Katančić baute Grgur Čevapović (1786-1830) weiter; er übernahm in seinem *Recensio observantis minorum provinciae S. Ioan. a Capistrano, per Hung. Austr. inf. et Slavon. extensae; commentariis ethnol. philol. statist. geogr. hist. illustrata* (Budae 1830) von Katančić das Wort *Ethnologia* und seine Definition, sowie die meisten Argumente für die von ihm angenommene illyrische Herkunft der Kroaten.

Katančić und Čevapović gaben mit ihren Argumenten die wissenschaftliche Legitimität der Wahl des illyrischen Namens für die kroatische nationale, sogenannte „illyrische“, Wiedergeburt in den dreißiger Jahren des XIX. Jahrhunderts. Die „Illyrier“ werden nun das Wort *Ethnologia* in kroatischer Form gebrauchen: *etnologija*, und es auch ins Kroatische übersetzen: *narodoslavlje*.

Der slawonische „Illyrier“ Luka Ilić-Oriovčanin, welcher diese Richtung weiter pflegen wird, hat dann in seinen Aufsätzen über die slawonischen Bräuche (1842-1843) diese mit den Bräuchen anderer slawischer Völker und sogar der Inder (sich dabei auf das *Systema Brahmanicum*, Romae 1791, des niederösterreichischen Kroaten Ivan Filip Vezdin [1748-1806] alias Paulinus a Sancto Bartholomaeo stützend) verglichen.

Erst Antun Radić (1868-1919) wird um 1897 die kroatische Ethnologie, ihre Aufgaben und Ziele von Grund aus neu definieren. Er wird dabei versuchen, die Merkmale dieser „pannonischen“ Ethnologie mit jenen der westlichen Ethnologie/Völkerkunde zu verbinden, und zugleich einige Ansichten der späteren Kultur- bzw. Sozialanthropologie antizipieren.